

Ogólnopolska konferencja naukowa: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Dąbrowa Niemodlińska 4–6 listopada 1993 r.

Staraniem Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu oraz Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego odbyła się w dniach 4–6 listopada 1993 r. w Dąbrowie Niemodlińskiej ogólnopolska konferencja naukowa na temat: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*.

W trakcie trzydniowego sympozjum przedstawiono blisko czterdzieści referatów i komunikatów poruszających problemy związane z tworzeniem i kształtowaniem kultury przez klasztory polskie doby średniowiecza. Obrady otworzył Dyrektor Instytutu Historii WSP w Opolu Prof. dr hab. Sławomir S. Niciejka. Referat inauguracyjny wygłosił Marek Derwich (Wrocław), który przybliżył zebrany podstawowe zagadnienia dotyczące tak monastycyzmu w Polsce, jak i udziału wspólnot zakonnych w tworzeniu kultury. Wystąpienie to stanowiło próbę syntetycznego uporządkowania wyników dotychczasowych badań, wprowadzało w tematykę sesji oraz stanowiło punkt wyjścia do dyskusji. Kolejny referent, Zbigniew Piłat (Lublin), zastanawiał się czy templariusze spełniali kulturotwórczą rolę w Polsce średniowiecznej. Zasięgiem swych dociekań objął on głównie zachodnie rubieże ziem polskich (Ziemia Lubuska, Śląsk) i starał się ukazać rolę zakonu w wymianie handlowej wzdłuż Odry. Robert Jakubiak (Częstochowa) próbował nakreślić społeczno-kulturowe funkcje zakonu paulinów w Polsce XV w. Wystąpienie Jerzego Rajmana (Kraków) skierowało uwagę zebranych na klasztory norbertańskie w XIV–XV w., a referent omawiał zasięg i rozmiary kryzysu tej formacji na ziemiach polskich. Zofia Kurnatowska (Poznań) przedstawiła komunikat, w którym wskazała na znaczącą rolę benedyktynów lubińskich w organizacji i rozwoju osadnictwa na terenie wczesnośredniowiecznej Wielkopolski, natomiast Adam Żurek (Wrocław) przekazał garść

uwag dotyczących kulturalnej roli opactwa św. Wincentego we Wrocławiu. Referat Krzysztofa Stopki (Kraków), poświęcony szkole monastycznej w Polsce średniowiecznej jako problemowi badawczemu, rozpoczął blok wystąpień dotyczących szkół i bibliotek klasztornych. Autor zestawił poglądy historiograficzne na temat szkół klasztornych oraz postulował konieczność odnowienia i poszerzenia badań nad nimi. Z karierami zakonnymi cysterskich graduatów uniwersyteckich w średniowiecznej Polsce zapoznał zgromadzonych Krzysztof Kaczmarek (Poznań). Jedyłą wypowiedzią poświęconą kartuzom był głos Rafała Witkowskiego (Poznań). Tę część obrad zakończył krótki, ale bogaty treściowo komunikat Ewy Zielińskiej (Lublin) dotyczący biblioteki klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku. Pierwszy dzień konferencji zamknęły referaty omawiające związki klasztoru z miastem. Maria Starnawska (Siedlce) przedstawiła problem duszpasterstwa parafialnego joannitów w miastach śląskich i wielkopolskich w późnym średniowieczu, a Jerzy Piekarski (Wrocław) ukazał klasztor jako element urbanistyczny wczesnych miast na ziemiach polskich.

Drugi dzień obrad rozpoczął Dyrektor Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego Prof. dr hab. Mieczysław Pater, a zostały one zdominowane przez tematykę związaną z piśmiennictwem i dokumentami w klasztorach, a tylko nieliczne wystąpienia wykraczały poza ten schemat. Marie Blahova (Praga) w obszernej, syntetycznej wypowiedzi omówiła historiografię klasztorową w średniowiecznych Czechach. Jarosław Wenta (Toruń) przedstawił inny krąg dziejopisarski prowadząc nas w swych rozważaniach do Prus, i skoncentrował się na historiografii Zakonu Krzyżackiego. Natomiast Marek Cetwiński (Częstochowa) w syntetycznym referacie ukazał wpływ klasztorów na rozwój średniowiecznej historiografii śląskiej. W odmiennym kierunku w swej wypowiedzi poszła Anna Pobóg-Lenartowicz (Opole), która wybrała jako przedmiot badań jedno źródło – *Kronikę opatów klasztoru NPMaryi na Piasku* i na jego podstawie zastanawiała się nad życiem wewnętrznym tej wspólnoty. Kolejni referenci za podstawę swych dociekań obrali dzieła Jana Długosza. Beata Wojciechowska (Kielce) wskazała na zainteresowanie tego dziejopisa małopolskimi klasztorami cysterskimi, a Wojciech Polak (Lublin) przedstawił poglądy Jana Długosza na Zakon Krzyżacki. Następne wystąpienia poświęcone były dokumentom i skryptorium klasztornym. Józef Dobosz (Poznań) omówił motywy i okoliczności powstania w XIII w. w klasztorach cysterskich w Sulejowie i Jędrzejowie falsyfikatów zwią-

zanych z fundacją i nadaniami dla tych placówek szarych mnichów. Andrzej Wałkowski (Zielona Góra) scharakteryzował skryptorium klasztoru cysterskiego w Kamieńcu Ząbkowickim, skupiając się głównie na cechach paleograficznych dokumentów z niego pochodzących. Marek Wójcik (Wrocław) przedstawił początki skryptorium w klasztorze cysterskim w Rudach. Alicja Karłowska-Kamzowa (Poznań) zwróciła uwagę na inny aspekt działalności skryptoriów klasztornych, a zwłaszcza na ich wkład w rozwój gotyckich form zdobienia powstających tam ksiąg rękopiśmiennych. Grażyna Klimecka (Warszawa) omówiła natomiast tynieckie rękopisy iluminowane znajdujące się w zbiorach Biblioteki Narodowej, a ks. Ryszard Knapiński przedstawił motywy iluminatorskie w biblii płockiej Aleksandra z Malonne. Drugi dzień obrad zakończyły wystąpienia poświęcone muzyce, rzemiosłu artystycznemu oraz męniństwu klasztornemu. Elżbieta Wojnowska (Warszawa) wskazała na rolę muzyki w życiu codziennym klasztoru, natomiast Artur Wołosz (Ciechanów) omówił późnośredniowieczny relikwiarz z Błonia k. Warszawy zwracając uwagę, iż była to fundacja opata czerwińskiego. Wreszcie Borys Paszkiewicz (Warszawa) pokazał przykłady męniństwa klasztorowego w średniowiecznej Polsce, a Dariusz Dekański (Gdańsk) przybliżył postać Rudigera, opata oliwskiego z przełomu XIII/XIV w.

W ostatnim dniu sympozjum przeważały wystąpienia poświęcone dziejom architektury i sztuki klasztornej. Wokół nich zogniskowała się też ożywiona dyskusja. Tematykę tę rozpoczęła Magdalena Żurek (Warszawa), która zastanawiała się czy istniał modelowy kościół benedyktyński, ukazując tę kwestię na szerokim tle europejskim. Jadwiga Chudziakowa (Toruń) przedstawiła najnowszy stan badań archeologiczno-architektonicznych nad budowlami klasztornymi w Trzemesznie. Najważniejszym jej twierdzeniem jest to, iż najstarszą architekturę kanonii trzemeszeńskiej należy datować na XII w., choć wysnuta stąd myśl o fundacji samej placówki w latach czterdziestych tego stulecia, jak się wydaje, idzie zbyt daleko. Również Leszek Kajzer (Łódź) przedstawił komunikat-sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych na obiekcie pocysterskim w Rudach Raciborskich (współautorami wystąpienia byli Aleksander Andrzejewski i Janusz Pietrzak). Ewa Łużyńska (Wrocław), na podstawie materiału architektonicznego, pokazała szarych mnichów jako propagatorów nowych form architektury w XII-XIV w. na terenie Śląska i Małopolski. Zbigniew Pianowski (Kraków) w swym wystąpieniu odniósł się do

czasów wcześniejszych. Zabrał on głos w trwającej od pewnego czasu dyskusji nad przedcysterskimi relikami architektury w Wąchocku. Wskazał na wątpliwe tezy wypływające z badań Krystyny Białoskórskiej, która datowała owe relikty na XI w. i widziała w nich pozostałości książęcego założenia rezydencjonalnego. Polemikę z poglądami Z. Pianowskiego podjęła K. Białoskórska. W dyskusji plenarnej przychyłono się raczej do zdania tego pierwszego. Następnie Paulina Ratowska (Warszawa), pozostając częściowo w nurcie wcześniejszych referatów, omówiła tympanon Jaksy, zwracając uwagę na kompozycję środkową tego zabytku i poszukując jej pierwowzoru.

Ostatnią część konferencji rozpoczął Janusz Bierniak (Toruń), który w erudycyjnym referacie prześledził udział duchowieństwa zakonnego w procesie uniejowsko-warszawskim z 1339 r. Następnie odczytano komunikat nieobecnej na obradach Heliery Zołł-Adamikowej (Kraków), w którym autorka zwróciła uwagę na kwestię pochówków tynieckich. Anna Cholewa (Warszawa) przedstawiła wyniki swych badań nad życiem mniszek w klasztorach cysterskich i norbertańskich w Polsce na tle środkowoeuropejskim. Tę część obrad zakończył referat Piotra P. Gacha (Lublin), który podjął ważny, a nieopracowany problem wyglądu habitu zakonnego w średniowieczu.

Wiele do dyskusji nad dziejami kultury w średniowiecznych klasztorach polskich mogły wnieść referaty: Edwarda Potkowskiego (Czytanie i pisanie w średniowiecznych klasztorach polskich), Romana Michałowskiego (Funkcje społeczne klasztorów w Polsce wcześniejszego średniowiecza), Kazimierza Bobowskiego (Cystersi a średniowieczna obyczajowość świecka), Jacka Wiesiołowskiego (Sieć szkół karmelitańskich w prowincji czesko-polskiej drugiej połowy XV – pierwszej połowy XVI w.), Tomasza Nowakowskiego (Wpływy kultury monastycznej w polskiej dyplomatyce książęcej XII–XIII w.) oraz kilka innych, ale ich autorzy nie dotarli do Dąbrowy Niemodlińskiej.

Z przedstawionego wyżej przeglądu wystąpień na symposium niemodlińskim wynika, iż zainteresowaniem badaczy cieszą się obecnie zakony takie jak: cystersi, zakony rycerskie (joannici, templariusze, Krzyżacy), różne nurty kanonikatu regularnego, a nieco mniejszym wspólnoty benedyktyńskie. Zabrakło natomiast referatów poświęconych różnym formom ruchu mendykanckiego, co szczególnie podkreślono w dyskusji. Ważny nurt badawczy stanowią zagadnienia związane z historiografią klasztorną i działającymi przy klasztorach skryp-

toriami tak dokumentowymi, jak książkowymi. Poszerzono też ostatnio pole badań o kwestie szkolnictwa klasztornego, wykształcenia zakonników, mecenat oraz zagadnienia związane z muzyką liturgiczną. Nieodmiennie ważne miejsce zajmowała problematyka stacjonarnych prac archeologiczno-architektonicznych na obiektach klasztornych i poklasztornych, a także korespondujące z nimi często badania historyków sztuki i architektury. Dociekania nad szeroko pojmowanymi dziejami polskiego monastycyzmu koncentrują się więc na wielu zagadnieniach szczegółowych i daleko nam jeszcze do syntetycznego ujęcia tego problemu. Symposium niemodlińskie wskazało także na zagadnienia mniej chętnie podejmowane, do których zaliczyć wypadnie w pierwszej kolejności kwestię życia wewnętrznego w poszczególnych konwentach. Brakuje też wielu monografii wspólnot klasztornych, słabo opracowane wydają się być składy osobowe i prozopografia, a także relacje fundator-wspólnota klasztorna, liturgia czy szerokie zagadnienie związku klasztoru z najbliższym otoczeniem. Do dalszego rozpoznania pozostaje też działalność misyjna niektórych wspólnot, ich związki z dynastią panującą, czy wreszcie sprawa patronatu. Te i podobne uwagi zgłaszano tak w toku dyskusji plenarnych, jak i kularowych. W wyniku trzydniowych obrad wiemy więc kto i czym zajmuje się jeśli chodzi o dzieje monastycyzmu w Polsce średniowiecznej, a także poznaliśmy kwestionariusz braków i zagadnień spornych. Do kolejnych refleksji pobudzi zapewne zapowiadana przez organizatorów publikacja materiałów z sesji (łącznie z ważniejszymi głosami w dyskusji). Już teraz można powiedzieć, że plon symposium jest na tyle zachęcający, aby przekształcić je w cykliczne spotkania poświęcone dziejom i kulturze polskich klasztorów.